

MIASTO KRAKÓW

1. *Po 09.1939, Kraków. Niemieckie władze okupacyjne, Obwieszczenie. Zbiór przepisów regulujących zachowanie Żydów na terenie Krakowa*

Na rozkaz władz przekazuje się żydowskim mieszkańcom miasta Krakowa następujące zarządzenia!

1. Zakaz uczęszczania do aryjskich restauracji na obszarze centrum miasta Krakowa.

2. Na osoby rasy żydowskiej nakłada się obowiązek informowania przy spotkaniach z aryjczykami o byciu Żydem bądź Żydówką.

3. Prowadzenie politycznych dyskusji jest Żydom z zasady zakazane.

4. Urzędowo zaleca się zgolenie bród i pejsów (loków skroniowych).

[tłum. z j. niem. Piotr Kendziorek]

ARG I 813 (Ring. I/785/3)

Opis: oryg., druk, j. niem., 425×500 mm, k. 1, s. 1.

2. *09.1939–07.1940, Kraków. Tymczasowy Zarząd Gminy Wyznaniowej w Krakowie, Obwieszczenia*

[1] *Obwieszczenie z 17.09.1939 r. o powołaniu nowego zarządu Tymczasowego Zarządu Gminy Wyznaniowej w Krakowie]*

L. 24/39

Do Ludności [Ż]ydow[s]kiej!¹

Reskryptem Zarządu Miejskiego stoł[eczno-]król[ewskiego] m[iasta] Krakowa z dnia 13 września 1939 rozwiązany został dotychczasowy Tymczas[owy] Zarząd

¹ W oryg. błędnie „Zydowkiej”.

Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie i równocześnie zamianowany został nowy Zarząd tej Gminy² w następującym składzie:

1. Prof. Marek Biberstein³ – przewodniczący (Rejtana 10)⁴
2. Dr Wilhelm Goldblatt, adwokat – zastępca przewodniczącego] (Grodzka 42)
3. Radca Teodor Dembitzer⁵ (Królewska 11)
4. Inż. Władysław Kleinberger (Starowiślna 8)
5. Ferdynand Schenkel, urz[ędnik] pryw[atny] (Bonifraterska 3)
6. Inż. Bernard Willer⁶ (Żuławskiego 1)
7. Ascher Spira, właśc[iciel] realności (Dietla 50)
8. Rabin Schabse Rappaport (Dietla 63) – członkowie Zarządu
9. Radca Izidor Gottlieb⁷, agent handlowy (Dietla 3)
10. Prezes Joachim Steinberg⁸, przemysłowiec (Łokietka 11)
11. Samuel Majer, kupiec (Brzezińska 7) – zastępcy

Zawiadamiając o tym, wzywamy wszystkich członków Gminy Wyznaniowej Żydowskiej do zachowania spokoju, dawania posłuchu dla zarządzeń Władz i bezwzględne stosowania się do naszych wskazań.

Wymieniony Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej przystąpił do normalnego prowadzenia agend gminnych i udziela wskazówek i pomocy w lokalu Gminy (ul. Skawińska 2) codziennie od godz. 10–10-tej [s].

Z polecenia Władz wzywamy:

1. Kupców, przemysłowców i rzemieślników do bezzwłocznego uruchomienia i normalnego prowadzenia sklepów i wszelkich warsztatów pracy;
2. do bezzwłocznego wpłacania do kasy Gminy Wyznaniowej Żyd[owskiej] wszelkich zaległości z tytułu podatku wyznaniowego, jak również wszelkich innych należności gminnych.

² Tzn. Rady Żydowskiej.

³ Marek Bieberstein (lub Biberstein) (?–1944) – nauczyciel, działacz społeczny, pierwszy przewodniczący RŻ w Krakowie, członek Prezydium ŻSS. Został aresztowany w połowie 1940 r., był więziony w Krakowie i Tarnowie do 1942 r. Zginął w obozie koncentracyjnym w Płaszowie.

⁴ Adresy dopisane zostały ręcznie przy nazwiskach, nie należą do treści ogłoszenia.

⁵ Teodor Dembitzer (1887–?) – z zawodu elektrotechnik, właściciel warsztatu przy ul. Poselskiej. Żonaty z Sarą z domu Wischnitzer, miał córkę Irenę. W AŻIH zachował się odpis jego kenkarty z 1941 r. Przeżył wojnę. AŻIH, Gmina Żydowska w Krakowie 1939–1942, sygn. 218/37/1685; CKŻP, Wydział Ewidencji i Statystyki, sygn. 303/V/425/D1108.

⁶ Bernard Willer (1879–?) – inżynier. Miał żonę Teklę. Zob. odpis kenkarty w AŻIH, sygn. 218/37/21.

⁷ Izidor Gottlieb (1880–?) – agent handlowy w branży papierniczej. Żonaty z Rozalią z domu Dürstenfeld. Zob. odpis kenkarty w AŻIH, sygn. 218/37/12653.

⁸ Joachim Steinberg (1875–?) – stolarz, właściciel artystycznego zakładu stolarskiego przy ul. Dajwór 12/16. W RŻ był szefem wydziału podatkowego. Żonaty z Amalią z domu Reich. Zob. odpis kenkarty w AŻIH, sygn. 218/37/11196.

Żydzi miasta Krakowa!

Tylko przez najsumienniejsze spełnienie swoich obowiązków względem Gminy Wyznaniowej Żydowskiej, i to bez przymusu, oraz przez pozytywne ustosunkowanie się do zarządzeń Władz umożliwicie nam [s] należyte spełnienie obowiązków obecnemu Zarządowi Gminy Wyznaniowej Żydowskiej oraz przetrwanie ciężkich czasów wojny całej ludności.

Wzywamy wszystkich działaczy społecznych do współpracy i pomocy!

Kraków, dnia 17 września 1939

Tymcz[asowy] Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie

Prof. Marek Bieberstein m.p.⁹ przewodniczący

Adwokat Dr Wilhelm Goldblatt m.p. – zast[ępcą] przew[odniczącego]

[2) *Obwieszczenie, b.d., o przymusowym stawieniu się całej żydowskiej ludności Krakowa w dn. 22.09.1939 r. do zasypywania rowów przeciwlotniczych*]

Do Ludności Żydowskiej miasta Krakowa!

Na ludność żydowską miasta Krakowa nałożono obowiązek zasypywania wszystkich w obrębie Krakowa się znajdujących rowów przeciwlotniczych.

Roboty te muszą być wykonane w ciągu 48 godz[in].

Na skutek powyższego Tymcz[asowy] Zarząd Gminy Żyd[owskiej] wzywa całą ludność żydowską miasta Krakowa do natychmiastowego wykonania powyższych robót.

Każdy jest obowiązany o ile możliwości z łopatami i kilofami zgłosić się dla wykonania powyższych robót w piątek dnia 22 września br. od godziny 5.30. rano przed gmachem Żydowskiej Gminy Wyznaniowej Kraków, Krakowska 41, gdzie otrzyma odpowiednie wskazówki.

Żydzi! Nikt nie może się uchylić od tej pracy.

Tymcz[asowy] Zarząd Żyd[owskiej] Gminy Wyznaniowej w Krakowie

[3) *Obwieszczenie, b.d., o rejestracji, poczynwszy od 8.11.1939 r., wszystkich Żydów zamieszkałych na obszarze Gminy*]

DO LUDNOŚCI ŻYDOWSKIEJ M. KRAKOWA I OKOLICY!

Z nakazu Władz przeprowadza Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie rejestrację wszystkich Żydów zamieszkałych stale lub czasowo na obszarze tej Gminy, tj. w Krakowie i następujących miejscowościach: Skawina, Prokocim, Wola Duchacka, Bronowice Małe, Borek Fałęcki, Czernichów, Liszki, Mogiła, Piaski Wielkie, Prądnik Czerwony, Radziszów, Ruszcza, Świątniki Górne, Tyniec, Zabierzów, Zielonki, Ochojno, Rzeszotary i Jurczyce¹⁰.

⁹ Skrót od *manu propria* (łac.) – własnoręcznie.

¹⁰ Miejscowości w pow. Kraków. Prokocim, Wola Duchacka, Bronowice Małe, Borek Fałęcki, Piaski Wielkie, Prądnik Czerwony i Tyniec obecnie znajdują się w granicach miasta Krakowa.

Rejestracja obejmuje mężczyzn i kobiety od lat 16 wzwyż.

W myśl nakazu Władz podlegają obowiązkowi rejestracji również osoby, które wystąpiły ze społeczności wyznania mojżeszowego, oraz ich potomkowie.

Rejestracja rozpocznie się dnia 8 listopada 1939 r. i przeprowadzona będzie wedle następującego porządku:

Osoby zamieszkałe w Krakowie (dziel[n]ice I–XXII) o nazwisku rozpoczynającym się na literę:

A, B	w dniu 8 listopada	1939
C, D	w dniu 9 listopada	”
E, F	w dniu 10 listopada	”
G, H	w dniu 13 listopada	”
I, J	w dniu 14 listopada	”
K	w dniu 15 listopada	”
L, M	w dniu 16 listopada	”
N, O	w dniu 17 listopada	”
P, R	w dniu 20 listopada	”
S	w dniu 21 listopada	”
T, U, V	w dniu 22 listopada	”
W, Z, X, Y	w dniu 23 listopada	”

Biura rejestracyjne znajdować się będą w następujących lokalach:

Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców – przy ul. Grodzkiej 40

Keren Kajemet Leisrael¹¹ – przy ul. Jasnej 8

Keren Hajesod¹² – przy ul. Librowszczyzna 6

„Centosu” – przy ul. Sarego 3

Stow[arzyszenia] Rękodzielników Żydowskich – przy ul. Podbrzezie 6

Stow[arzyszenia] Ezra Chalucom¹³ przy ul. Grodzkiej 9

Klubu towarzyskiego Syjonistycz[nego] – przy ul. Grodzkiej 71

Eksternatu dla biednych dzieci żyd[owskich] przy ul. Dajwór 13

Żyd[owskiego] Klubu Sportowego „Makkabi” – przy ul. Mikołajewskiej 9

„Opieki Społecznej” – Józefińska 5 (XXII)

i czynne będą w dniach wyżej wymienionych od godz. 8-ej do 18-tej, bez przerwy.

Osoby zamieszkałe w miejscowościach Skawina, Prokocim, Wola Duchacka, Bronowice Małe, Borek Fałęcki, Czernichów, Liszki, Mogiła, Piaski Wielkie, Prądnik

¹¹ Keren Kajemet le-Israel (hebr. Żydowski Fundusz Narodowy) – fundusz gromadzący środki na wykup ziemi w Palestynie przez Żydów i jej zagospodarowanie. Założony w 1901 r., działał w całej Europie i w Palestynie.

¹² Keren ha-Jesod (hebr. Fundusz Podwalin) – instytucja finansująca działalność Agencji Żydowskiej dla Palestyny. Zbierała pieniądze na rzecz imigracji do Palestyny i osadnictwa żydowskiego na jej terytorium.

¹³ Właśc. Ezra Chalucim – jedna z organizacji młodzieżowych mających na celu ideologiczne i zawodowe przygotowanie młodzieży do życia w Palestynie.

Czerwony, Radziszów, Ruszcza, Świątniki Górne, Tyniec, Zabierzów, Zielonki, Ochojno, Rzeszotary i Jurczyce zgłoszą się do rejestracji **dnia 24 listopada 1939 r.** w godzinach wyżej oznaczonych w lokalu Krak[owskiego] Stow[arzyszenia] Kupców przy ul. Grodzkiej 40.

Osoby podlegające rejestracji winny zgłaszać się osobiście z dokumentami wykazującymi tożsamość osoby (metryka urodzin, dowód osobisty, książeczka wojskowa, paszport itp.) w jednym z powyższych lokali rejestracyjnych położonych najbliżej miejsca zamieszkania.

Rejestracja jest obowiązkowa. Niezgłoszenie się w terminie do rejestracji zagrożone jest przez Władze surową karą.

Za Tymcz[asowy] Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie
Przewodn[iczący]: Marek Bieberstein.

[4) *Obwieszczenie z 25.07.1940 r. o przymusowym wysiedleniu z Krakowa do dn. 15.08.1940 r. części ludności żydowskiej*]

Do Ludności żydowskiej m. Krakowa!

Władze zarządziły poprzednio dobrowolne przesiedlenie się przeważającej części Żydów miasta Krakowa do innych miejscowości Generalnego Gubernatorstwa, zezwalając wszystkim, którzy dobrowolnie opuszczą Kraków do dnia 15 sierpnia 1940, na wybór miejsca osiedlenia i na zabranie ze sobą całego mienia¹⁴.

Równocześnie zagroziły Władze przymusowym wysiedleniem wszystkich Żydów, którzy do 15 sierpnia 1940 dobrowolnie Krakowa nie opuszczą.

Ponieważ powyższemu zarządzeniu nie stało się zadość w dostatecznych rozmiarach, postanowiły Władze poddać przymusowemu wysiedleniu zasadniczo wszystkich Żydów Krakowa.

Ostatnio dnia 23 lipca 1940 postanowiły Władze rozpocząć przymusową ewakuację wszystkich Żydów Krakowa z dniem 16 sierpnia 1940, przy utrzymaniu prawa dobrowolnego przesiedlenia się do dnia 15 sierpnia 1940.

Z dniem 16 sierpnia 1940 przystąpią zatem Władze do przymusowego wydalenia Żydów z Krakowa przy użyciu środków policyjnych.

Wzywamy zatem wszystkich Żydów Krakowa do natychmiastowego rozpoczęcia dobrowolnego przesiedlenia się z Krakowa do innych miast i miejscowości w granicach Generalnego Gubernatorstwa i to zasadniczo do miejscowości odleg-

¹⁴ Usunięcie Żydów z Krakowa nastąpiło na mocy zarządzenia starosty miejskiego (*Stadthauptmann*) Carla Schmida z 18 maja 1940 r. Do 15 sierpnia Żydzi mogli wyjeżdżać dobrowolnie do dowolnego miejsca w GG. W Krakowie miało pozostać 15 000 Żydów. We wrześniu i listopadzie przymusowo przesiedlono 20 000 osób do miejscowości w dystryktach krakowskim i lubelskim. A. Bieberstein, *Zagłada Żydów w Krakowie*, s. 32–33, 39–40.

łych od Krakowa celem zapewnienia sobie w ten sposób prawa do dobrowolnego wyboru przyszłego miejsca zamieszkania oraz prawa swobodnego zabrania swego mienia, a w szczególności urządzenia i przedmiotów użytku, bez względu na to, czy nakaz przesiedleńczy został doręczony, czy też nie.

Kto nie dotrzyma powyższego terminu dobrowolnego przesiedlenia się, narażonym będzie na utratę powyższych uprawnień.

Leży zatem w najistotniejszym interesie każdego Żyda i każdej Żydówki nie wyczekiwać na przymusową ewakuację, lecz jeszcze przed 15 sierpnia 1940 opuścić dobrowolnie Kraków i to możliwie zaraz.

Zezwolenia na użycie kolei¹⁵, dowody osobiste i wszelkie inne informacje co do możliwych ulg udziela Biuro Przesiedleńcze Gminy Żydowskiej w Krakowie, Brzozowa 5.

GMINA ŻYDOWSKA W KRAKOWIE

Przewodniczący: Marek Bieberstein

Kraków, dnia 25 lipca 1940.

ARG I 811 (Ring. I/785/1)

Opis: oryg., druk, rkps, j. niem., pol., 615×475, 625×470, 620×465, 235×314 mm, drobne uszkodzenia i ubytki tekstu (dok. 2), k. 4, s. 4.

Dokument w j. niem. i pol. Edycja na podstawie tekstu polskiego.

1.08.1940, Kraków, N.N., Memorial do AJDC i ŻSS w sprawie roztoczenia opieki nad mieniem pozostawionym przez Żydów opuszczających Kraków w związku z akcją przesiedleńczą

3.

[1] ^{aa}[...] ^{aa} [z]arządzeniu o wysiedleniu Żydów z Krakowa¹⁶ za[...] ^{aa}[...] ^{aa}, że Żydzi opuszczający dobrowolnie miasto do ^{aa}[...] ^{aa} mogą zabrać i przenieść cały swój dobytek mająt[kowy].

¹⁵ Zakaz jazdy koleją dla Żydów w GG został wprowadzony zarządzeniem generalnego gubernatora Hansa Franka z 26 stycznia 1940 r.

¹⁶ Zob. przyp. 14 przy dok. 2.

^{aa}[...] ^{aa} w związku z tym zarządzeniem pozwalamy sobie przedło[żyć] ^{aa}[...] ^{aa} [nas]tępującej sprawie:

^{aa}[...] ^{aa} [te]renie miasta Krakowa większość Żydów posiada od ^a[...] ^a [c]zasami od dziesiątek lat, a nawet i więcej swoje przed[sięb]iostwa] handlowe, przemysłowe, warsztaty rzemieślnicze, gabinety [den]tystyczne, urządzenia techniczne i inne zakłady pracy ^a[...] ^a

Termin udzielony ludności żydowskiej Krakowa do ewen[tualnej] likwidacji, względnie przeniesienia do innych miejscowos[ci] [według za]rządzeń jest zbyt krótki, aby w tym okresie było możliwym [wykonanie?] takiej pracy bez ogromnych strat. Często zdarza się również ^a[...] ^a przeprowadzenia likwidacji ze względu na brak nabywców.

Przy opuszczeniu tedy miasta przez Żydów pozostanie ^a[...] ^a wiele przedsiębiorstw żydowskich, zakładów pracy, dalej [nieruchom]ości, stanowiących bardzo często wyłączne źródło utrzymania [poszcze]gólnego właściciela, wreszcie bardzo liczne zablokowane ka[pitały] na kontach bankowych, depozyty oraz urządzenia domowe w bar[dzo zn]aczej ilości.

Dla roztoczenia opieki nad pozostałym mieniem tych Żydów, którzy w związku z akcją wysiedleńczą opuszczą miasto, należy utworzyć Żydowskie Społeczne Towarzystwo Powiernicze (eine Jüdische Soziale Treuhandgesellschaft).

Celem i zadaniem tej instytucji będzie czuwać, aby majątki te zostały w należytym porządku utrzymane, ewentualnie wydzierżawione, a o ile zajdzie konieczność, zlikwidowane, a ich właściciele mieli możliwość otrzymywania środków utrzymania w ramach obowiązujących przepisów, względnie by majątki te były nadal pod fachowym kierownictwem prowadzone, dalej, aby długi, należności podatkowe i inne świadczenia zostały wyrównane, a wierzytelności ściągnięte.

Wyłonione by zostały następujące działy, względnie pododdziały:

1. nieruchomości
2. kapitałów bankowych i depozytów
3. ruchomości
4. przedsiębiorstw handlowych, przemysłowych, rzemieślniczych
5. zakładów pracy zawodów wolnych

[2] ^{aa}[...] ^{aa} [...]czkich będzie miał za zadanie ^{aa}[...] ^{aa} [...]one zostały na konta zabloko[wane] ^{aa}[...] ^{aa} [...]cz Treuhandstelle kwoty na u[...] ^{aa}[...] ^{aa} wypłacane, względnie przekazywane ^{aa}[...] ^{aa} Ponadto dział ten miałby za zadanie ^{aa}[...] ^{aa} wszystkich domów, które dotychczas nie ^{aa}[...] ^{aa} zarządami.

^{aa}[...] ^{aa} [kapi]tałów zablokowanych w bankach i depozytów ^{aa}[...] ^{aa} [...]wać, aby wypłaty zgodnie z obowiązującymi ^{aa}[...] ^{aa} [...]szano poszczególnym posiadaczom powyższych ^{aa}[...] ^{aa}

^{aa}[...] ^{aa} [...]nie do zakładów rzemieślniczych, jako też pra[...] ^{aa}[...] ^{aa} [...]ch urządzenie takich warsztatów pracy, jak na[...] ^{aa}[...] ^{aa} itp. zostaną złożone w odpowiednich maga[zynach] ^{aa}[...] ^{aa} na żądanie poszczególnych właścicieli po osiedleniu ^{aa}[...] ^{aa} się w innej miejscowości zostaną im takowe przesłane.

W tym samym kierunku działać będzie również dział [ruchomo]ści.

Wreszcie dział przedsiębiorstw handlowych, prze[mysłowy]ch i rzemieślniczych pozostawać będzie pod kierownictwem ^{a[...]}^a sił.

Pozwalamy sobie wreszcie podnieść, że instytucja ^{a[...]}^a się mająca, ma być prowadzoną wyłącznie na zasadach spo[łecznych?].

Podkreślamy, że zarówno dobór osób kierujących po[wyżej] podaną instytucją oraz proponowana stała kontrola rady nadzorczej, w skład której weszłyby osoby desygnowane przez ŻSS (Żydowska Samopomoc Społeczna) oraz AJDC (American Joint Distribution Committee) dałyby pełną gwarancję, że tak konieczna instytucja spełni należycie swoje zadanie i do której zarówno społeczeństwo żydowskie – zmuszone oddać pod opiekę majątki – odniesie się z pełnym zaufaniem.

Dla przeprowadzenia powyższej akcji zwracamy się do AJDC i ŻSS w Krakowie o poparcie powyższej myśli i uzyskanie zalegalizowania przez Władze.

Kraków, dnia 1 sierpnia 1940.

ARG I 824 (Ring. I/287/2)

Opis: odpis, mps, j. pol., 185×240 mm, poważne uszkodzenia i ubytki tekstu, k. 2, s. 2.

b.d., Kraków. Formularz spisowy do rejestracji ludności żydowskiej w Krakowie. Druk niewypełniony

4.

Jüdische Kultusgemeinde in Krakau – Registrierung der jüdische Bevölkerung
Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie – Rejestracja ludności żydowskiej¹⁷

1.	I. Z. – Lb.		
2.	Registrierte – Rejestrowany	Zuname – Nazwisko	
		Vorname – Imię	
3.	Eltern – Rodzice	Vater – Ojciec	Zuname – Nazwisko
			Vorname – Imię

¹⁷ W oryg. kolejne rubryki są ułożone pionowo.

10 Dystrykt krakowski [4]

		Mutter – Matka	Zuname – Nazwisko	
			Vorname – Imię	
4.	Geburtsdatum – Data urodzenia	Jahr – Rok		
		Tag – Dzień		
		Alter – Wiek		
5.	Wohnung – Zamieszkanie	Ort – Miejsce		
		Strasse – Ulica		
		No		
6.	Zivilstand – Stan cywilny	Verheiratet – Żonaty – zamężna		
		Ledig – Wolny		
		Witwe (r) – Wdowiec (a)		
		Geschieden – Rozwiedziony (a)		
7.	Beruf – Zawód			
8.	Aufenthalt – Pobyt	Ständig – Stały		
		Vorübergehend – Czasowy		
9.	Deutscher Sprache mächtig – Znajomość języka niemieckiego	Ja – Tak		
		Nein – Nie		
10.	Ausweis durch – Legitymujący się	Personalausweis – Dowód osobisty		
		Militärbuch – Książeczka wojskowa		
		Geburtschein – Metryka		
		Andere Dokumente – Inne dokumenty		
11.	Kinder unter 16 Jahre – Dzieci poniżej 16 lat	Söhne – Synowie		
		Töchter – Córki		
12.	Religion – Wyznanie	Mos[aisch] – mojż[eszowe]		
		Röm[isch]-kat[olisch] – rz[ymsko]kat[olickie]		
		Ewang[elisch] – ewang[elickie]		
		Konfessionslos – bezwyznan[iowi]		
13.	Bemerkung – Uwaga			

ARG I 817 (Ring. I/351)

Opis: oryg, druk, j. niem., pol., 693×248 mm, k. 1. s. 1.

b.d., Kraków. GŻ w Krakowie, Blankiet poświadczenia obowiązkowej rejestracji dla ludności żydowskiej

5.

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie

Poświadczenie.

Numer rejestracji

.....
Nazwisko Imię

zamieszkały ulica Nr/.....

uczynił zadość obowiązkowi rejestracji ludności żydowskiej.

Kraków, dn. listopada 1939.

.....
Podpis

ARG I 812 (Ring. I/785/2)

Opis: oryg., druk, j. niem., pol., 155×117 mm, k. 1, s. 1.

Dokument w j. niem. i pol. Edycja na podstawie tekstu polskiego.

6. 10.08.1940, Kraków. Ausweis Nechy Żyłkowicz, zwolnionej z wysiedlenia z Krakowa

Ausweis Nr 209¹⁸

Zyłkowicz N[e]cha¹⁹

ur. 1912, zamieszkała [Kraków, Tarno]werstr[asse]²⁰ 19/4

jest zwolniona z wysiedlenia²¹.

Kraków, 10 sierpnia 1940.

Starosta Miejski

[podpis odręczny] Schmid²²

[pieczęć okrągła] Urząd Generalnego Gubernatora na Okupowanych Ziemiach Polskich

[pieczęć podłużna] Podanie wpłynęło 24 X 1940 rozpatrzono 25 XI 1940

[*thum. z j. niem. Aleksandra Bańkowska*]

ARG I 816 (Ring. I/1220/14)

Opis: oryg., druk, mps, stemple, j. niem., 137×104 mm, duże uszkodzenia i ubytki tekstu, k. 1, s. 1.

¹⁸ W AŻIH znajduje się zbiór tego typu dokumentów osobistych. Są to dowody tożsamości Żydów zwolnionych z wysiedlenia z Krakowa między sierpniem a grudniem 1940 r. AŻIH, Gmina Żydowska w Krakowie 1939–1942, sygn. 218/35.

¹⁹ Necha Żyłkowicz była kuzynką Jakuba Rosenberga, sekretarza AJDC w Krakowie. AŻIH, Akta AJDC, sygn. 210/38, k. 42, 210/41, k. 71.

²⁰ W oryg. fragment wydarty. Uzupełniono na podstawie danych Nechy Żyłkowicz w Aktach AJDC, *ibidem*. Tarnowerstrasse – ul. Limanowskiego.

²¹ Zob. przyp. 14 przy dok. 2.

²² Carl Schmid (1889–1966) – od 1915 r. urzędnik administracyjny różnych szczebli w Wittenberdze. Od 1933 r. w NSDAP, od 21 lutego 1940 do 31 marca 1941 r. starosta miejski (*Stadthauptmann*) w Krakowie, następnie w Pradze czeskiej. Od czerwca 1942 r. dyrektor w Wydziale Spraw Wewnętrznych rządu GG. Po wojnie powrócił do administracji w Wittenberdze. *Herrenmenschen*, s. 501.

8. 01.1942, Kraków. Kierownictwo Policji Kraków²⁸, Przepustka na opuszczenie getta krakowskiego wystawiona dla Neustadta (5–10.01.1942 r.)

DYREKCJA POLICJI W KRAKOWIE

Przepustka nr 1030

Uprawniająca do wchodzenia i opuszczania dzielnicy żydowskiej

dnia 5 I /10 I 1942 r.

od godz. 12 do 19²⁹.

Ważna z dowodem nr Neustadt³⁰

Oplata: 2 zł

Niemiecki posterunek policji
[podpis] Fehring[?]

Pozwolenie przejścia dla Żydów!

[tłum. z j. niem. Piotr Kendziorek]

ARG I 814 (Ring. I/785/4)

Opis: oryg., druk, rkps, atrament, j. niem., 106×75 mm, k. 1, s. 1.

²⁸ W oryg. niem. „Polizeidirektion Krakau”.

²⁹ Daty i godziny wpisane ręcznie.

³⁰ Zamiast numeru dowodu znajduje się tu nazwisko. Wpisane ręcznie. Lejb (Leon) Neustadt (1883–1943) – od 1919 r. pracownik AJDC: kierownik referatu do spraw dzieci i sierot oraz referatu zdrowia; wiceprzewodniczący oddziału CENTOS w Warszawie. Od września 1939 do stycznia 1940 r. przewodniczący Komisji Koordynacyjnej, później dyrektor AJDC w GG. Zginął na Pawiaku. AŻIH, Akta AJDC, 210/41, k. 69; *Getto warszawskie*, s. 297–298, 638.

[po 11.08.1940], Warszawa-getto. N.N., Relacja pt. "קרֶקֶט" [„Kraków”]. Wysiedlenie ludności żydowskiej z Krakowa, działalność Rady Żydowskiej, obozy pracy (Pustków k. Dębicy, Lipie k. Nowego Sącza) 9.

[1] KRAKÓW³¹

18 maja g[mina] na piśmie przynaglała do przymusowej ewakuacji Żydów³². Przed tą datą [były] pewne kroki gminy również w kierunku ewakuacji tylko uchodźców i niższych warstw. Były radny czuł b[...]^b od Niemców, chciał im pójść na rękę, przygotowywał projekty. Uchodźcy i inni nie mieli b[...]^b motywacji.

Gmina żydowska w ogóle nie starała się zaspokoić potrzeb ludności. b[...]^b 70–80 tysięcy – pozycja bb[...]^{bb}, która leżała projektowana na – 17 maja, zostały mi pokazane ich projekty: najtrudniejsza pozycja to była praca przymusowa. 18 [maja] niespodzianka: każdego poniedziałku sprawozdania 1) – z tak niemądrego podejścia – pojedynczego i kolektywnego – 3–4000 osób – nawet dodano pieniądze 20 zł. 11 sierpnia – zarządzenie o załatwianiu próśb – motywy – ważne potrzeby – starszych – b[...]^b. Do 15 [sierpnia?] zakwaterowanie – gmina. 2 Niemców, 1 [...] b[...]³³, pan Bieberstein znaleźli kontakt z najbogatszym – kilkadziesiąt tysięcy zł. 400 tysięcy zł niby na koszty wysiedlenia. Oni obaj wiedzieli i wzięli podwójnie – zdrada. Niemcowi temu b[...]^b Bieberstein – skonfiskowano 400 tysięcy. Kazano podwójnie zapłacić [przez?] Urząd Celny, bo nie można wpłacić więcej niż 500 zł.

Żydowskie gminy chcą ciągnąć profity z żydowskiego nieszczęścia i pieniądze idą na niby wniosły cel, np. obozy pracy. Wykupują się i pieniądze powinny iść na tych wyjeżdżających³⁴. Ale nie! Zapomniano. Przy b[...]^b przypadkowych ludziach: inni albo uciekają, albo schowani.

Bieberstein – nauczyciel religii w powiatowej szkole – przyzwoity, ograniczony, nie może się dostosować. Z powodu łapówki wpada w ręce nieuczciwych³⁵.

³¹ Dokument zawiera luźne notatki Hersza Wassera z wywiadu przeprowadzonego z uciekinierem, które miały posłużyć do przygotowania końcowej wersji wspomnień. Niestety, dziś w wielu miejscach są niejasne.

³² 18 maja 1940 r. zostało wydane rozporządzenie o wysiedleniu Żydów z Krakowa.

³³ Znaczenia tego słowa nie udało się ustalić. W oryg. żyd. קסלר (przyp. tłum.).

³⁴ Osoby powołane do prac przymusowych miały możliwość wykupić się od nich, płacąc określoną sumę RŻ. Pieniądze te miały być przeznaczone na pomoc dla wyjeżdżających do obozów pracy.

³⁵ Marek Bieberstein został aresztowany latem 1940 r. za wręczenie łapówki przedstawicielowi komisji przesiedleńczej Reichertowi, w celu zwiększenia liczby zezwoleń na pozostanie Żydów w Krakowie. Został skazany na 18 miesięcy więzienia. Zob. A. Bieberstein, *Zagłada Żydów w Krakowie*, s. 33–35.

Np.: przy zakupie produktów dla kuchni [po] cenach maksymalnych – 2 [...]³⁶ – nosidło[?]. Żadna rzecz nie jest legalna. Gangrena, zazarowany krąg. Słaby charakter – nie potrafi Niemcom powiedzieć „nie”, a przecież ofiarowano mu szacunek i uwagę. Poza ^{bb}[...] wszystko w porządku – i łapanie złego działało i promienio- wało – położenie – Dębica – Tarnów – Goldberg³⁷ – sprawa gazety.

Wysiedlenia teraz: młodszy – obozy pracy, starsi – prowincja lubelska³⁸. Albo trzeba sobie przygotować furę [?], otacza się dzielnice.

Major-lekarz 180 zł – do ręki – ^b[...] – Rożnów³⁹ – komisaryczny zarządca – krakowski proces – zygżaki.

Poziom życia: Nowy Sącz, Tarnów, Kraków – bylejałość to standard.

Miejscowi Polacy – dobrze – Ukrainiec – polscy uchodźcy – na żydowskie nieszczęście – dwulicowość. Niemiecki oficer popełnił samobójstwo.

Obozy pracy – 2 większe: Pustków (Dębica)⁴⁰, Lipie (pod Nowym Sączem)⁴¹ – 2 rodzaje: 1. SS – wojskowy – płacą po 40 gr za godzinę. Rada Żydowska w obozie otrzymuje 2,50 [zł] na pokrycie wszystkich wydatków. Reszta – kasa. Mieszkania – ^b[...] – hala fabryczna, na podłodze, siano rzadko zmieniane, tygodniami niemyte. Nie było baraku dla chorych. W drugim rodzaju – specjalne baraki czynne cały rok, nieopalone, sienniki.

[*tłum. z j. żyd. Sara Arm*]

ARG I 826 (Ring. I/674/9)

Opis: oryg., rkps (H.W.*), atrament, ołówek, j. żyd., 158×179 mm, k. 1, s. 1.

³⁶ Znaczenia tego słowa nie udało się ustalić. W oryg. żyd. קאסער (przyp. tłum.).

³⁷ Salomon Goldberg był prezesem RŻ w Tarnowie.

³⁸ W listopadzie 1940 r. 11 000 Żydów krakowskich przesiedlono przymusowo do różnych miejscowości dystryktu lubelskiego.

³⁹ Rożnów (pow. Nowy Sącz).

⁴⁰ Obóz w Pustkowie (pow. Dębica) – utworzony w 1940 r. obóz pracy przymusowej. Początkowo zatrudniał ok. 800 żydowskich więźniów z okolicznych miejscowości, którzy pracowali przy budowie poligonu SS. Jesienią 1941 r. powstał w tym miejscu również obóz dla jeńców radzieckich oraz obóz karny dla Polaków. Jesienią 1942 r. Pustków stał się centralnym obozem SS na dystrykt krakowski GG. Zob. *Obozy pracy*, s. 25–26.

⁴¹ Obóz w Lipiu (pow. Nowy Sącz) – powstały w 1940 r. obóz pracy przymusowej. Więziono w nim ok. 600 Żydów zatrudnionych do prac przy budowie drogi na odcinku Zbyszyce–Rożnów. Zob. *Obozy pracy*, s. 62.

14.06.1942, Warszawa-getto. N.N., *Relacja pt. –29.05* געשעענישן אין קראָקע "[1942] (8.06 [„Wydarzenia w Krakowie (29.05–8.06) [1942]”]). *Opis przebiegu pierwszej akcji wysiedleńczej w krakowskim getcie*

10.

[1] 14 czerwca 1942 r.

Wydarzenia w Krakowie (29 maja – 8 czerwca)

W piątek 29 maja Niemcy wydali zarządzenie, że do niedzieli, do 4 po południu, wszyscy Żydzi muszą się zarejestrować i ostemplować swoje karty pracy⁴². Rozkaz został wykonany, ale Rada Żydowska ostemplowała karty pracy tylko 14 tysiącom osób; 6 tysięcy zostało bez stempla.

W niedzielę w nocy getto zostało otoczone przez SD⁴³. Część z nich weszła do mieszkań i wyciągnęła stamtąd 2000 Żydów. Pozwolili im, każdemu z osobna, zabrać do 10 kg bagażu. Załadowano na wózki ten bagaż, a później SD ukradła wszystko dla siebie. Ludzie z Sonderdienstu zabrali Żydom wszystkie pieniądze i kosztowności, pozostawiając tylko po 20 zł na osobę. Wyprowadzonych Żydów zgromadzono w Prokocimiu [2] (stacja kolejowa, 3 km od Krakowa), skąd wysłano ich w zamkniętych wagonach. Starców zastrzelono w lasach niepołomickich. Według doniesień, które dotarły, transport ten wysłano do lasów między Tarnopolem a Łączowem – do „obożu”. Prawdopodobnie wszyscy zostali zamordowani⁴⁴.

Z pierwszym transportem zostali również wysłani prezes⁴⁵ i 7 członków Rady Żydowskiej.

Poniedziałkowy dzień przeszedł spokojnie.

Ale we wtorek 2 czerwca dwa samochody z SS-manami przejechały przez getto. Strzelano w tłum: zabito 14 osób. Było też 15 rannych.

Tymczasem ceny żywności w getcie bardzo wzrosły, bo Żydzi nie mogli wychodzić poza getto i w ogóle zabrakło produktów.

Czwartek, 4 czerwca, o 6 godzinie rano, do getta weszły oddziały SS i SD, które razem z [3] żydowską policją obstawiły wszystkie domy. Ludzi wyciągano z mieszkań według listy. Przy tym padło 80 osób i było 76 rannych (w tym dwóch cywilnych Niemców – przypadkowo).

⁴² Właśc. stemplowano kenkarty, a nie karty pracy. Pozwolenie na pozostanie w getcie oficjalnie mogły dostać osoby zatrudnione w firmach niemieckich, w RŻ i jej instytucjach, takich jak szpitale, sierociniec, kuchnie ludowe, oraz w ŻSS. Zasadniczo odmawiano zezwolenia osobom powyżej 55. roku życia. A. Bieberstein, *Zagłada Żydów w Krakowie*, s. 58.

⁴³ SD – tu: Sonderdienst.

⁴⁴ Żydzi krakowscy zostali wywiezieni do ośrodka zagłady w Bełżcu i tam zamordowani.

⁴⁵ Był nim Artur Rosenzweig.

Akcja trwała do 8 wieczór i wtedy wyprowadzono 4000 ludzi. Ludzie do transportu szli pieszo do Prokocimia, skąd odjechali w zaryglowanych wagonach. Cała droga do Prokocimia była zalana krwią. Naoczny świadek naliczył 25 zabitych na szosie. O wpół do dziesiątej w nocy widziano pociąg w Brzesku-Słotwinie⁴⁶, gdzie tamtejsza Rada Żydowska przygotowała dla transportowanych chleb z kawą. Straż jednak nie pozwoliła podać jedzenia zaryglowanym i oblała ludzi przyniesioną kawą. To samo zdarzyło się o wpół do jedenastej w nocy na stacji w Tarnowie. Transport ten widziano też w Tarnopolu.

Piątek, 5 czerwca, wyciągnięto wszystkich chorych ze szpitala, 250 osób. Nie wiadomo, co się z nimi stało. [4] Można wyobrażać sobie najgorsze.

W ciągu sobotniego dnia getto było bez przerwy otoczone przez SD. Dzień przeszedł spokojnie, a wieczorem zarządzono nową rejestrację, która powinna była się skończyć w niedzielę, o 10 rano. Znakiem było: podwójny stempel i niebieska kartka. Znowu trzeba było wysłać 2000 osób.

W czasie niedzielnego dnia zebrano te 2000 osób i wysłano je z getta. 500 z nich w wieku od 18 do 28 lat wysłano do obozu do Płaszowa⁴⁷. Pozostałych – w „nieznanym kierunku”. Na miejscu padło 20 zabitych.

Meble po wygnanych zostały później zebrane przez polską „Służbę Budowlaną”⁴⁸ i zmagazynowane w kazamatach SD.

Poniedziałek, 8 czerwca, oddziały SD opuściły swoje pozycje w getcie.

W Krakowie przed wygnaniem było 20 tysięcy Żydów; teraz pozostało 12 tysięcy, [5] które też nie są pewne jutra.

Liczyby zamordowanych i rannych podane przez Radę Żydowską są oficjalne. W rzeczywistości liczba ofiar jest dużo większa i według oceny naocznych świadków może nawet być dwa razy większa.

[*tłum. z j. żyd. Sara Arm*]

ARG I 827 (Ring. I/833)

Opis: odpis, rkps (LEG*), atrament, j. żyd., 145×196 mm, drobne uszkodzenia i ubytki tekstu, k. 3, s. 5. Na s. 1 inf. H.W. w j. żyd. (atrament): „2 st-strony. Czerwiec 1942”.

⁴⁶ Brzesko-Słotwina (pow. Tarnów).

⁴⁷ Obóz pracy przymusowej w Krakowie-Płaszowie powstał jesienią 1942 r. W styczniu 1944 r. został zmieniony na obóz koncentracyjny. Autor relacji wymienia tzw. Judenlager I (obóz żydowski I), który mieścił się przy ul. Wielickiej, na terenie cmentarzy żydowskich w Płaszowie, gdzie byli skoszarowani robotnicy przymusowi placówki Ostbahn (Kolej Wschodnia).

⁴⁸ Zapisane w j. pol. alfabetem hebr. Służba Budowlana – zob. hasło „Baudienst” w słowniku.